

Тетяна Філімонова

КИЇВСЬКЕ ДИТЯЧЕ МІСТЕЧКО «ЛЕНІНСЬКЕ» (1923–1931)

На початку 1920-х рр. в галузі соціального виховання УСРР актуальними постають дві проблеми: дитячий рух і дитячі містечка, останні як «найдосконаліший тип установи соцвиху, що досить добре справляється не тільки з суто педагогічними завданнями, але й з тими задачами, що їх нав'язує кожній дитячій установі НЕП»¹ [3, 132]. Дитяче містечко охоплювало надзвичайно складні, гострі й болючі питання педагогічного, економічного й політичного життя країни.

Як правило, більшість дитячих містечок розташовувалися в сільських умовах (з сільсько-господарським нахилом) або в курортних містечках, де об'єднувалися навчально-виховні, господарчі й виробничі засоби в одне ціле, і за своєю конструкцією нагадували господарчо-економічні об'єднання, які в ті роки часто називалися трестами.

Початок створення містечок поклала Одеса: першими були Одеське містечко М. Шульмана і С. Рівеса й Одеське містечко ім. III Інтернаціоналу; Охтирське дитяче містечко, Полтавське містечко на Шведській могилі та ін. Серед піонерів в історії розвитку дитмістечок є Київське дитяче містечко ім. Леніна, яке розташовувалося в самому центрі міста (район Лук'янівки) – як маленька дитяча держава, «республіка зі своєю Радою, з складним апаратом взаємостосунків, з великими пошуками в галузі цілого ряду проблем сучасної педагогіки», – зазначав Борис Манжос, який стояв у витоків його створення і завідував педагогічною частиною

містечка [2, 89].

У 1923 році Київський губвиконком та народсвіта, маючи велику кількість дрібних дитячих будинків, ухвалили об'єднати частину дитбудинків в одну дитячу установу – заклад соціального виховання інтернатного типу – Дитяче містечко ім. В. Леніна, яке отримало офіційну назву «Ленінське».

З самого початку свого існування містечко зазнало цілу низку різних перешкод: це хаотичне, безсистемне заселення «Ленінського» дітьми з різних районів Києва; різноманітний склад дітей за віком та національністю, більшість яких складали безпризорні та безпритульні; повна відсутність загальної системи соціального виховання – все це спричиняло колосальні труднощі у всіх напрямках роботи «Ленінська».

У 1923 році загальна кількість дітей сягала до 1300 і зрозуміло, що така велика громада без осередку, центру, який міг би гуртувати біля себе всю масу, не могла одразу організуватися. Однією з проблем, яка гальмувала зростання містечка, була психологічна адаптація дітей. Діти, які приїжджали з різних дитбудинків, без попередньої підготовки, проходили через певне психологічне розчарування, «а інколи і активного бажання вирватися із нових умов і повернутися назад на більш інтимну, але і більш вузьку почву «домашнього» життя» [2, 92].

Історію дитячого містечка «Ленінське» ми поділяємо на три етапи. Перший (1923–1925) припадає на період його створення, й існував він тільки в ідеях, в проектах, бо процес організації навчально-виховного процесу був надзвичайно складним, навіть кризовим через матеріальні труднощі. Навіть самі учасники цього процесу відзначали певну кризу, або навіть руїну: «Тяжко аналізувати причини занепаду, очевидно ті, що стояли на чолі установи, не глибоко продумали всі засади, на яких потрібно було будувати всю роботу», – зазначав перший завідувач дитмістечком К. Жилінський [4, 2].

Другий етап припадає на 1925/27 н.р. Враховуючи попередні хиби і недоліки у роботі містечка, специфіку організації освітньої системи, постала потреба кардинальних змін, які б оздоровили колектив «Ленінського». За основу навчально-методичної роботи у цьому закладі було взято принцип єдиного педагогічного про-

¹ Нова економічна політика НЕП – політика радянської влади, при якій всі установи однієї галузі підпорядковувалися єдиному центральному органу управління – головному комітету (главку). НЕП був проголошений X з'їздом Російської комуністичної партії (березень 1921 р.). Основні дії, які були проведені в рамках НЕПу і спрямовувалися на зацікавлення широких соціальних верств в результаті своєї господарчої діяльності: легалізація вільної торгівлі, надання приватним особам права займатися кустарною діяльністю і відкривати промислові підприємства з кількістю робітників не більше 100 осіб. В 1922 було визнано право на аренду землі та використання найомної праці; відмінена система турдових повинностей та трудових мобілізацій. Натуральна оплата праці замінена грошовою, був створений новий державний банк і встановлена система банків.

цесу: школа, майстерня, колектив як єдине ціле (трудова спрямованість, підготовка до життя, надання професії, активний виробничий процес тощо). Така система, на думку педагогічних працівників, мала обумовити певну цілеву установку: «кожного вихованця записано на три роки на роботу до певної майстерні, що дає, крім теоретичних знань, трудове виховання, кваліфікацію на підручного, або самостійного ремісника на виробництво. Наслідком цього ми маємо добре письменного, громадсько-виховного, призвичаяного до праці, з певною кваліфікацією, готового до самостійного життя – громадянина – юнака, що вливається до єдиної трудової сім'ї, а це наше цілеве уставлення» [Там само].

У вступній статті до ювілейного збірника, присвяченого п'ятій річниці дитмістечка його директор К. Жилінський, зокрема, зазначав, що наприкінці 1926 р. «Ленінське» дійсно мало позитивні наслідки, але вони, на жаль, дістались з великими труднощами. Однією з головних перешкод була відсутність добре підготовлених педагогічних працівників з відповідною освітою. Перші кризові роки супроводжувалися несталим складом педагогічного колективу, що пояснюється тим, що значна частина з них були ще студентами, необізнаними в справі соціального виховання: «...в наших умовах мало бути фахівцем якої нибудь дисципліни, ще потрібно бути добрим вихователем, щоб прищеплювати трудові навички, бо у вихованця містечка немає сім'ї, що ідеологічно впливала б на дитину та прищеплювала б трудові навички. Наслідки роботи у нас залежать від ступеня підготовки педагога, як в теоретичному та і в практично-трудоному відношенні» [Там само].

Третій етап – період з 1928 року і до 1930(31) рр., період завершення – коли вже розпочалась планомірна кампанія закриття дитмістечка «Ленінське».

Проаналізуємо більш детально кожен із визначених етапів.

Отже, 17 червня 1923 р. по вулиці Дегтерівській², 9, було урочисто відкрито Київське ди-

тяче містечко ім. Леніна (в подальшому «Ленінське») як експериментальну базу для створення дитячої трудової, інтернаціональної комуни, де застосовувалися всі найновіші форми виховання і навчання. Першим директором дитмістечка «Ленінське» (1923/24 н.р.) був Степан Деомидович Щедрін; завідуючий педагогічною частиною Борис Семенович Манжос; завідуючий школою – Василь Іванович Помагайба [6]. З 1925 навчального року містечко очолив Костянтин Казимирович Жилінський, педагогічну частину – Михайло Іванович Задержилова (з 1928 р. Олександров); інструктором педагогічної частини став Олександр Федорович Музиченко [14, арк. 202]. «Існувало багато навчальних груп, з різним складом дітей щодо віку, розвитку, а іноді й мови. Всіх груп було на кінець 24/25 року біля 25. За робочі кімнати були їдальні, чи навіть опочивальні, де іноді працювали по дві групи. Все це унеможливило працю, гальмувало її розвиток. Пригнічувало робітників, забираючи у них зайву енергію. Планування роботи також не мало певної установки й переживало кілька коливань» [4, 2].

Переселення дітей до дитмістечка розпочалося 19 травня 1923 р. і продовжувалось до 23 травня. Діти прибували із будинків по вул. Володимирській, Трьохсвятительській (понад 10 дітей); Виноградної та Міжгір'я. Принцип організації дітей в колективи був національний. У містечку існував український, російський, єврейський і польський колективи. Першим колективом, який був укомплектований вчасно (переважно дітей з Володимирської вулиці) – єврейський, понад 20 дітей дошкільного віку, відповідно до планів єврейської секції. 1 лютого 1924 року до «Ленінського» переводяться діти з польських дитячих будинків м. Києва (д/б № 6 (школярі) й № 23 (дошкільники), які в містечку отримали назву «Перший «Польський шкільний колектив» і «Другий «Польський дошкільний колектив» [8, арк. 18].

Для зручності керування педагогічною роботою дитячі колективи (групи) рекомендували поділити на так звані кущі. Отже, діти від 4 до 7 років відносились до дошкільного куща (групи). Діти 8–12 років – перший концентр (в тогочасній загальній школі – перші чотири роки навчання) відносились до молодшого куща, а діти 13–16 років – другий концентр (відповідно п'ятий, шостий й сьомий роки навчання), належали до старшого куща. Дитячі колективи (групи або громади) підбиралися не лише за національною ознакою, а й за віком та інтелектуальним розвитком. Решта ланок системи дитмістечка, як школа, клуб, майстерня були обслуговую-

² Дитяче містечко розташовувалось у комплексі дегтерівських добродійних закладів (побудованих на кошти мецената (з родини калузьких купців, які оселилися у Києві) Дегтерьова Михайла, розраховане на 1500 дітей віком від 4 до 16 років. Комплекс складався з 16 споруд, більшість з яких збереглася і до сьогодні. Перші 13 будівель було зведено у 1900–1902 рр. за проектом архітектора В. Ніколаєва. До 1913 р. приміщення добродійних закладів призначалися для опіки жінок. В 1913 р. добудовано двоповерховий притулок ім. Є. Дегтерьової для 100 дітей дошкільного віку. З 1923 рр. – територія Дитячого містечка «Ленінське». Після ліквідації містечка в 1931 р., приміщення передано 45-й дивізії, згодом – танковому училищу (Див.:

чими закладами, які пристосовувалися до фізичного та інтелектуального розвитку дітей.

З перших кроків існування містечка, в ході організації педагогічного процесу перед керівництвом постало багато питань і проблем. Як організувати розпорядок дня, враховуючи не лише медичний аспект, а й той факт, що групи дітей різновікові, не укомплектовані. Ці питання вирішувалися на засіданнях Ради дитмістечка, які відбувалися з перших днів існування установи. На одному із таких засідань були розроблені орієнтовні вимоги щодо розпорядку дня дітей: вставали діти о сьомій тридцять, о восьмій снідали. Потім відводився час від 8 до 12 години – для занять фізичною та розумовою працею. З медичної точки зору, оптимальним часом для праці було визначено: для дітей від 18 років – 8 годин; від 16–18 р. – 7 годин; від 14–15 р. – 4–5 годин; від 12–14 років – 4 години (півгодини перерви); від 8 до 12 років – 1½ години. Після обіду – година відпочинку і період занять у клубі (від 2 до 3 годин). Вечеря і підготовка до сну. Підлітки лягали спати не пізніше 12 години ночі, старші – в 10½ год., молодші о 10 годині [5, арк. 9].

Оскільки всю організаційну роботу в містечку було передано педагогічному колективу, то відбувалося визначення подальших шляхів її реалізації. Так, 23 травня 1923 року відбулося одне із перших засідань співробітників дитмістечка (протокол № 1), де розроблялися і обговорювалися адміністративно-організаційні питання. Спочатку було визначено структуру управління дитмістечком: в кожному дитячому колективі призначався завідуючий, який відповідав за всю педагогічну та господарську роботу; вищим органом управління, керівництва і урегулювання всього життя містечка стала Радча Комісія, до складу якої входили завідуючий дитмістечком, завідуючий педагогічною частиною і зав. виробничою частиною [5, арк. 14].

Відповідно до Тимчасового положення про дитяче містечко (1924), визначалися наступні принципи організації «Ленінського» (подаємо скорочено):

Дитяче містечко ім. Леніна створюється при Київському відділі народної освіти як окрема установа, яка має право юридичної особи. Представляє собою об'єднання чотирьох національностей (польської, єврейської, української та російської) в кількості 1.500 дітей віком від 4 до 17 років <...>

Для практичного здійснення вищезазначених завдань, при дитмістечку створюються наступні **навчально-виробничні установи:**

- а) для роботи з дітьми дошкільного віку – дитячі садки за принципом рідної мови;
- б) для дітей шкільного віку – семирічна школа за тим же принципом;

в) для підлітків – школа фабзавучу з сільськогосподарським та індустріально-технічними нахилом.

Для виконання трудових принципів при дитмістечку запроваджуються навчально-виробничі майстерні (столярно-токаря, слюсарня, швейна, типографія та ін.). З метою поглиблення навчально-виховної роботи при школі організовується клуб з бібліотекою, різними студіями та кабінетами з різноманітних галузей знань; лікарня, амбулаторія, кабінет спеціалістів. Для всесторонньої ілюстрації дитячої творчості при дитмістечку відкривається музей дитячих робіт <...>

Для здійснення **науково-експериментальних завдань** при містечку створюється: а) антропологічний кабінет; б) експериментально-педологічний кабінет; в) педагогічні курси та дослідницькі гуртки.

Дитмістечко знаходиться у веденні ГУ-БОНО (губернський відділ народної освіти). Очолює містечко призначений ГУБОНО – завідуючий містечком.

В обов'язки завідуючого входить: а) нагляд за правильними діями адміністративно-господарського апарату; б) загальний напрям навчально-виховної роботи, відповідно до кодексу законів про Народну освіту; в) відповідальність за всі установи і підприємства при містечку (сільське господарство, майстерні та ін.); г) призначення та звільнення педагогічного персоналу за утвердженням Губосцвиху (губернський відділ соціального виховання).

Всю свою роботу завідуючий проводить через своїх помічників: з адміністративно-господарської частини, педагогічної, лікарської та агрономічної [7, арк. 1-3].

Для розв'язання всіх питань, які стосуються організації життя дитмістечка створюється Радча Комісія у складі: завідуючого дитмістечком (голова), чотирьох його помічників і представника Губсоцвиху в особі Губернського інспектора. З метою ознайомлення співробітників містечка зі всіма планами й проектами, які вироблені в Комісії при завітмістечком і Раді містечка, періодично скликаються загальні конференції співробітників.

Нижчим осередком **дитячого самоврядування** є дитячий виконком окремого колективу, в обов'язки якого входить регулювання внутрішнього життя даного колективу, зв'язок з іншими колективами і налагодження дитячих гуртків і комісій.

Колективи, розташовані в одному приміщенні, виділяють по одному представнику в Комісію, яка регулює життя дітей даного приміщення. Вищим органом дитячого самоврядування є Виконком містечка, який складається із

представників виконкомів всіх окремих колективів містечка. В компетенцію дитячого виконкому містечка входить регулювання загального життя в містечку, організація гуртків центрального дитячого клубу, а також проведення в загальноміському масштабі всіх заходів, визначених циркулярами Губсоцвуху та наказами Губвиконкому (губернського виконавчого комітету) <...> Для політроботи серед підлітків організовується осередок Комсомолу, а серед дітей середнього і молодшого віку – осередок «Юного Спартак» <...> [7, арк. 1–3].

Отже, згідно Тимчасового положення про дитмістечко були організовані наступні навчальні, виховні, виробничі установи у його складі: дитячий садок; семирічна школа; школа фабзавучу з сільськогосподарським та індустріально-технічним нахилом; навчально-виробничі майстерні; центральний клуб з бібліотекою, різними студіями та кабінетами з різноманітних галузей знань; музей дитячих робіт; педологічний кабінет та ін.

Як було зазначено, в перші дні організації містечка виникла гостра проблема у кваліфікованих працівниках з відповідною вищою педагогічною освітою. Це питання було піднято на засіданні Радчої комісії від 23.V.23 р. В своїй доповіді тогочасний завідувачий педагогічною частиною Б.Манжос зазначив, що з відповідними педагогічними установами було підписано угоду про відбір до містечка більш активних і кваліфікованих працівників. З цією метою Борис Семенович розробив відповідну анкету, яка мала з'ясувати професійний рівень і свідоме ставлення до обраної праці. «В крайньому випадку можна буде відмовитись від спеціалістів, пасивних і не працездатних, і на їх місце запросити людей молодих, які може і не мають педагогічного досвіду, але в яких намічається бажання працювати, наприклад, студентів курсів факультету соціального виховання», – вважав Б.Манжос [5, арк. 17]. На кожній заповненій анкеті стояла резолюція Бориса Семеновича, де рекомендувалось брати чи не брати на роботу претендентів, в залежності від змісту заповнення самої анкети.

Разом з тим, не всі схвально розроблену Б.Манжосом анкету, вважаючи, що Борис Семенович ставить занадто великі вимоги для працівників: потрібно мати серйозну теоретичну і практичну підготовку, щоб відповісти на всі питання анкети. В ході обговорення було вирішено розробити три анкети: одну для працівників, які вже працювали в установах соціального виховання; другу – для осіб, які бажають працювати в містечку, і третю – для загального обліку працівників. А також створити експертну комісію для з'ясування кваліфікації працівників [Там само].

13 липня 1925 року на Радчу комісію було подано Проект про реорганізацію життя в містечку та про заходи педагогічного впливу на дітей, що було зумовлено тією кризовою ситуацією, яка склалася в «Ленінському». У ньому констатовалось, що виховання дітей в містечку не досягає свої мети, а дитмістечко стало для більшості дітей притулком, «транзитним пунктом». Тому, на думку автора проекту – Білецького, необхідно дати зовсім новий напрям у вихованні – «переконати, дати зрозуміти кожному вихованцю, що життя – це боротьба за існування. Ставка тепер на працюючого. Досягти цього можна через госпрозрахунок, виробити облік праці при містечку мусить страхфонд, на випадок хворости якого члена колективу. Хто більше працює, той більше й споживає. Це виробить свідоме відношення до кожного факту. Утвориться колективний дух: «всі за одного, а один за всіх» [12, арк. 2].

Для подальшого розв'язання кризової ситуації? що склалася в дитмістечку, було визначено? перш за все? причини, що спричинили це явище, і по-друге, розроблено методичні рекомендації щодо подальшої діяльності «Ленінського».

Окрім матеріальних причин, були такі: відсутність належного педагогічного процесу, «а) діти не продукували жодних матеріальних цінностей, а лише споживали, що породило паразитизм; б) педперсонал йшов за дітьми, тобто помінявся ролями з дітьми. Тоді діти стали «вихователями», а вихователі «дітьми»; в) роз'єднаність або правильніше повне шматування педагогічного процесу між школою, колективом, майстернею і т. ін. та повне непогодження названих організацій у своїх вчинках; г) неправильне розташування дітей по колективах, коли не можна було спланувати роботу, захопити нею дітей, зацікавити й тим самим не дати більш витратити свою енергію пустоці» [11, арк. 69].

Отже, було вирішено, що подальшу педагогічну роботу потрібно розпочати з плану, який визначав такі складові:

- а) «всі діти мають пройти спеціальну антропометричну комісію, після чого розташовуватись в колективах таким чином, аби не порушувати їх інтересів та інтелектуального розвитку;
- б) охопити всіх дітей педагогічним впливом протягом цілого дня шляхом навантаження повною й обов'язковою громадсько-корисною працею. Зміст роботи з дітьми повинен бути чітко продуманий та календаризований;
- в) в основу всієї навчальної роботи покласти фізичну працю дітей на городі, садку, в колективі, майстернях і т. ін.;
- г) відкинути принцип вживання індивідуального впливу педагога на дитину, замінив-

ши колективним принципом. Впливати на дитину через дитячий колектив» [Там само, арк. 70].

Щодо діяльності школи, то вона залишалась працювати за старими принципами, але з певними змінами:

1) «окремого штату по школі (ні завідувача, ні робітників не повинно бути, школу в традиційному розумінні необхідно цілком скасувати, замінивши навіть назву «школа» терміном «навчання», визначивши тим самим процес, замість установи;

2) навчання повинно поділятися не на групи чи класи, а на роки (перший рік навчання, другий рік навчання і т.д.) та йти за програмою Головоцвиху («Порадник»);

3) для більш успішного навчання в дитячій школі в окремих помешканнях мають відкритись лабораторії – природнича, фізико-математична, ІЗО та ін.;

4) колектив очолює завідувач, який повинен мати ніяк не нижчу кваліфікацію, ніж завідувач 7-ми річної трудшколи;

5) за головуванням завідуючого колективу, Рада колективу розподіляє з поміж своїх членів обов'язки по обслуговуванню дітей в межах єдиного навчально-виховного плану, який має бути складений всіма робітниками колективу;

6) всі колективи розподілялися на куці:

I дошкільний – діти від 4 до 8 років;

II молодший шкільного віку – від 8 до 12 років;

III старшого шкільного віку – від 12 до 15 років і більше [11, арк. 70].

На чолі кожного куца стоїть інструктор педагогічної частини, який відповідає за постановку всієї навчально-виховної роботи (навчання, майстерня, клуб і т. ін.).

7) всю педагогічну роботу очолює завідуючий педагогічною частиною, який її об'єднує й координує;

8) для ведення характеристик дітей, антропометричних та психометричних обслідувань і розробки цих матеріалів, для керування всією педагогічною літературою, для ведення протоколів і т.ін. необхідно мати вченого секретаря;

9) всі зазначені особи, а саме: завідуючий педагогічною частиною, інструктор, завідуючий клубом та вчений секретар складають Педагогічну колегію – єдиний педагогічний центр, що організовує, планує й проводить всю навчально-виховну роботу: «таким чином ми повинні остаточно усунути «многоцентріє» й досягти єдиного педагогічного процесу» [Там само].

При такій організаційній структурі єдиним регулюючим центром дитячої поведінки протягом цілого дня стає рада дитячого колективу [11, арк. 71].

З 1925/26 навчального року новий керівний склад, очолюваний К. Жилінським, приступає до створення повноцінного дитячого колективу, як організаційної складової частини дитячого містечка, і як найбільш властивого такій установі. Серйозна увага звертається на чітку організацію навчальних груп; ліквідуються всі різновікові групи, окрім національних; робиться наголос на піднесенні авторитету педагога; акцентується увага на виховну, клубну працю та працю в майстернях. Було рішуче поставлено питання про єдиний педагогічний процес: «кожен колектив мусить відати всією справою виховання дітей. Він (колектив) стає центром, що планує, переводить та обраховує всю працю, весь педагогічний процес з певною кількістю дітей» [4, 10]. Ліквідується шматування виховної справи між школою, як окремої організації, колективом та ін.

З 1926/27 навчального року вся навчально-виховна робота переходить до ради колективу на чолі з завідувачем, який складає перспективно-операційний план за триместрами. В основу всієї роботи було покладено комплекси за Порадником по соціальному вихованню (1924).

Першим, хто став на шлях реалізації комплексної системи навчання був молодший концентр. З великим ентузіазмом педагогічні працівники працювали над новими шляхами і методами навчання; теоретично оволодівали справою, але, на жаль, практичне впровадження її в життя мало багато проблем. «Сталося це тому, що мало зважали на відмінності в організації навчальної роботи в інтернованих установах; копіювали звичайну школу, не було чіткості в роботі. Часто відкидали все офіційне й самі будували комплекси на базі власного оточення. Все це, а також розрив справи навчання з загально-колективним життям – викликало несерйозне ставлення до навчання, знижувало відвідування дітьми школи», – зазначається в документах. Як свідчать офіційні матеріали та звіти, восени та навесні було 75 % невідвідування дітьми школи [5, арк. 10].

Крім того, надмірні захоплення комплексами призвели до занепаду загальнопедагогічної справи та частково методичної. Ліквідувалися деякі важливі складові педагогічної праці, як то усна лічба, чисте, охайне й грамотне письмо й т. ін.

Комплексні програми склалися з наступних тем: «Жовтнева революція» (був розроблений виключно для російського колективу, де подавалася література і допоміжний матеріал); «Охорона здоров'я», «Санітарія в місті», «Зима» (введено соціальні моменти, пояснення такого свята як Різдво); «Вожді і революція», «Підготовка до весни» (екскурсії мали цілеву установку,

проводилися бесіди про боротьбу з шкідниками; діти записували спостереження в щоденники тощо); «Червона Армія», «Контрактова ярмарка», «День робітницї», «Шевченко і Лютнева революція», «Парижська комуна», «Сільськогосподарська робота весною», «Деревонасадження», «І-е Травня», «Річка влітку» [9, арк. 22].

Плани праці молодшого куца розроблялися за інструкцією Окрінспектури щодо запровадження нового Порадника. Роботу дошкільного колективу було сплановано за Порадником по соціальному вихованню.

Дидактичний матеріал здебільшого був унаочнений відповідно до установ і майстерень містечка. Праця дітей лягла в основу навчальних планів, головним чином для III та IV громад. Одні колективи працювали в комунальних установах дитмістечка, інші – в його майстернях. В основу виробничого плану на весняний триместр було покладено працю дітей на квітниках, досвідному городі та садку. Громади або колективи поділялися на десятки на чолі з десятником та його секретарем. Десятник і секретар вели облік відвідування і щоденник праці, звітування тощо.

Відповідно були визначені такі навчальні комплекси на весняний триместр:

1) Для перших громад «Весна». Підтеми: 1) весняні роботи в дитмістечку на городі, садку та квітниках; 2) поле, ліс, річка весною.

2) Для других громад: «Наша праця весною». Підтеми були такі: 1) як обробляється земля; 2) ґрунт та його утворення; 3) сільськогосподарське знаряддя; 4) умови життя рослин.

3) Для четвертих громад: «Сільськогосподарські роботи» [11, арк. 20]. Обов'язково проводився облік праці. Всі керівники груп вели щоденник праці за такою формою: 1) дата; 2) відвідування; 3) що визначено зробити; 4) характер праці та методи; 5) що не виконано; 6) зауваження щодо праці; 7) примітка.

Після «проробки» комплексу обов'язково відбувалися дитячі конференції в групах, а також триместрові конференції. У праці переважали такі методи: дослідницький, екскурсійний, активно-трудоий, лабораторний. Рік закінчувався виставкою дитячої праці по всьому концентрові [Там само, арк. 22].

Аби оздоровити роботу колективів, охопити соціально пасивних дітей, дати їм повну трудову завантаженість, поповнити ці колективи кваліфікованими робітниками, було поставлено питання щодо взаємозв'язку колективу-школи-клубу-виробництва.

На розширеній педагогічній конференції від 21 березня 1925 року було прийнято рішення про створення життєздатних колективів шляхом децентралізації господарства, клубу та відповід-

но комплектування колективів, а саме:

1 категорія – в кожний комплексний колектив повинні ввійти три групи (діти від 8 до 13 років) за віковим принципом;

2 категорія – 4–5 групи за національним принципом;

3 категорія – відповідно 6–7 групи;

4 категорія – переростки;

5 категорія – дошкільники (4–7 років).

Така система, на думку зібрання, ув'яже колектив, школу, клуб, виробництво і піонерію [10, арк. 44].

Процес реорганізації дитячих колективів «Ленінського» продовжувався до 1928/29 навчального року. На засіданні Педагогічної колегії (від 3 вересня 1928 р.) прийнято рішення утворити нову систему – коли діти переходять з колективу до колективу в мережі дитмістечка двічі, тобто від дошкільнят до молодшого концентру та з молодшого до старшого. Тобто, була ідея об'єднати молодші колективи так, щоб I, II, III та IV українські громади були в одному колективі, а I, II, III та IV російські – в другому колективі; вони будуть мати окремих керівників – завідуючих, їх помічників по господарству та одного працівника технічного персоналу. Така реорганізація, на думку керівництва, мала зміцнити та поглибити єдиний педагогічний процес [16, арк. 11].

Життя дитячих колективів, як одного із складних педагогічних явищ, розвивалося за своїми законами і нормами. Після різноманітних пошуків, дослідів та спостережень в дитячих колективах, з'явилася велика кількість теоретико-педагогічних проблем, однією з яких було питання колективного самообслуговування. «Самообслуговування по колективу – прибирання приміщень, підтримка чистоти та порядку, отримання їжі та ін. – є самою важкою, невдячною та нецікавою частиною роботи в дитячому колективі. Ця робота має життєву необхідність, вона не будується на дитячій зацікавленості, вона побудована тільки на свідомості, що колективне життя потребує відомих культурних навичок, що самообслуговування є важкою, вкрай потрібною справою для колективу» [4, 8]. Поставило питання: як оживити життя колективу, перейти до нових живих та цікавих форм колективної праці?

Взявши за основу визначену Наркомосом (народним комісаріатом освіти) цільову установку дитячих установ – «підготовка дітей до організованого колективного будівництва нового життя», виникла потреба визначення принципів, на яких можна було б побудувати дитяче самообслуговування і перейти до його організації на нових, більш живих та цікавих ініціативах. Отже, були визначені такі принципи: колективна робота; вмiла постановка визначених завдань; творче,

організаційне їхнє вирішення.

Самообслуговування, як правило, мало найбільшу кількість конфліктів між дітьми та педагогами. Найчастіше незадоволення дітей викликала непосильна для них праця, часто організація роботи не давала можливості правильно розподілити роботу між дітьми. Така форма обслуговування колективу не привчала дитину працювати колективно і організовувати працю.

Тому потрібна була інша система, яка будувалась би на нових принципах. Такою стала **«артільна система»**, що мала всі переваги, порівняно з чергуваннями, допомагала організаційно правильно спрямувати дітей на роботу, давала автоматизацію навичок, що наближала до наукової постановки роботи; привчала колективно працювати, спільно нести відповідальність за свою роботу.

Перед труднощами самообслуговування постало більшість колективів містечка, тоді й було піднято питання про необхідність організації «артілі» із здорових і сильних дітей. Першими в артілі записались хлопчики, які визначили відповідального, налагодили дружню роботу; у дітей з'явився інтерес до роботи, відповідальність перед колективом. Згодом дівчатка виступили з ініціативою організувати артілі для проведення генеральних прибирань. Ця думка знайшла живу підтримку з боку вихователів. Кожна артіль прикріплювалася до певного приміщення, і в свій час тижня прибирала. Від чергувань ці діти не звільнялися, робота в артілях була їхнім громадським навантаженням. Але при всій перевазі артільної роботи, більшість колективів на повне артільне самообслуговування не перейшли – настільки була сильною традиція чергувань. Педагоги, в свою чергу, не хотіли форсувати природного росту дитячої свідомості, не хотіли її штучно прискорювати. Така ситуація існувала до **1928** року, і тільки в кінці першого триместру **1927/28** н.р. офіційно ліквідовано чергування і всі колективи перейшли на артільну систему.

У містечку було організовано **12** артілей. Діти, яким була дана творча ініціатива, виявили себе в повній мірі: «в артілі по їдальні в перший день їх роботи з'явилося нововведення – посуд стали збирати весь і зразу мити, раніше чергові мили по столам; всіх обідаючих просили сидіти до того часу, поки не приберуть зі столів посуд і не витруть столи. На питання дітей «навіщо це?» – почули відповідь – «для порядку, шматки з собою таскати не будете!». На другий день ввели розподіл праці – одні стали мити посуд, інші доставляти продукти, треті – підмітати. Причину таких змін прокоментували так: «робити одне й те саме кожний день, робиш швидше і краще», «стаєш спеціалістом» – підказав хтось» [4, 8].

Кожна артіль ділилась на дві частини з

таким розрахунком, щоб один тиждень працювати і один тиждень відпочивати. Після перших двох тижнів нововведення було скликано дитяче зібрання. На поставлене питання: «як краще працювати: артілями або нести чергування?» відповідь була одна: «артілями». – «Чому?». – «Легше, знаємо свою роботу, працювали всі разом, ніхто не втік з роботи, тиждень працюємо і тиждень відпочиваємо». На питання: «Чому ж не втікають?» – «Не можна – артіль всю підведеш» [4].

Всі артілі підпорядковувалися санітарному комітету, який був не лише регулюючим і контролюючим органом, а також проводив і культурно-просвітницьку роботу – висвітлював окремі процеси праці: «артілі сприяють групуванню дітей за їх психічними ознаками; сприяють прояву ініціативи і організаційних здібностей; привчають дітей до колективної праці й відповідальності; дають можливість дітям регулярно відпочивати від роботи і, нарешті, виробляють у дітей – тонких спостерігачів, – як впроваджувати ті або інші покращення в свою роботу» [Там само].

Отже, введення артільної системи у роботу дитячих колективів сприяло, по-перше, групуванню дітей за їх психічними ознаками; спонукало до прояву ініціативи, організаційних здібностей; привчало до колективної праці та відповідальності.

На початку кожного навчального року проводилися перевірки роботи містечка щодо налагодження навчально-виховної роботи. В одному із актів обстеження містечка зазначалося, що порівняно з попередніми роками можна констатувати певні досягнення в упорядкуванні життя дитмістечка, але разом з тим, зверталася увага на такі моменти:

I. В галузі організації роботи дитмістечка осередком та стержнем життя для дитини мусить стати дитячий колектив; педагогічна рада колективу, яка складається з усіх робітників, котрі працюють з дітьми цього колективу, організовує та нормує життя дітей в колективі; педагогічна колегія дає схематичні вказівки та загальну установку щодо всієї виховної роботи.

II. Відповідальним за постановку справи в дитмістечку є її завідуючий, який проводить та впорядковує роботу через своїх помічників – завідуючих окремими галузями – педагогічною, виробничою, господарчою, санітарною та сільськогосподарською, які складають малу раду, що є робочим апаратом дитмістечка і об'єднує всі галузі її життя.

Розширена Рада, що складається з представників (завідувачів) усіх окремих колективів, а також представників дитячих виконкомів старших колективів та шефських, громадських і

професійних організацій, обговорює і вирішує питання загальнопринципового характеру, заслуховує звіти завідувачів та визначає загальний напрям роботи.

У центрі педагогічної роботи рекомендувалося звернути увагу на облік роботи дітей та педагога: залучення дітей до методичної розробки комплексів; самоврядування з метою переходу на систему самоорганізації; визначення певного мінімуму знань в гуртках з кожної дисципліни; функціонування літньої школи; облік відвідування дітьми майстерень, облік успішності тощо [13, арк. 1–2].

У плані організаційної роботи були визначені наступні завдання: всебічне вивчення колективів старших концентрів (5–7 класів) (фізичний стан дітей, їхнє навантаження, інтереси, успішність у різних галузях роботи; санітарні умови їхнього життя, харчування, взаємовідносини з педагогічним персоналом тощо). Щодо внутрішнього життя в дитячих колективах, рекомендувалося дбати про те, аби виховання всіх національних колективів було скеровано до інтернаціональної єдності через національну свідомість [Там само, арк. 3].

Провідне місце в загальному житті дитмістечка посідала виробнича школа, яка складалася з двох частин: загальноосвітньої (яка на основі виробництва дає загальне світорозуміння та формальні знання, необхідні в житті) і виробничої (яка надає суму виробничих професійних навичок – конкретну спеціальність) частини школи.

Відповідно до «Правил внутрішнього розпорядку для дітей старшого концентру» кожен учень повинен серйозно ставитися до відвідування як загальноосвітньої, так і виробничої школи. З'являтися на роботу у виробничу частину школи рівно о восьмій годині ранку (тривалість занять на виробництві складала для учнів 14 років – 3 години в день, для учнів від 15 років – 4 години). Існувала цікава система контролю відвідування і роботи дітьми у майстернях.

Приходячи в майстерню, учні знімали з контрольної дошки особисті марки і залишали їх у себе до кінця роботи. Рівно о 8.10 майстер кожної майстерні знімав особові марки, які залишилися, і вшав замість них білі марки – іменні. Об 11.50 учні, закінчуючи роботу, міняли свої особисті марки і отримували звітні іменні марки трьох кольорів: а) учні, які працювали успішно, без зауважень, але запізнилися – червоного кольору; б) які порушували трудову дисципліну, отримували зауваження – зеленого кольору; в) учні, які запізнилися на роботу не більше ніж на 10 хвилин без поважної причини – білу марку; г) учні, які запізнились з поважної причини отримували синю марку. Кожний день на окремій дошці у виробничому колективі, а також у майстернях

вивішувалися зелені й білі списки учнів, які отримали відповідні марки.

Поведінка учня, який отримав без поважної причини білу марку, перший раз обговорювалася на загальному зібранні виробничого колективу, другий раз – на шкільній раді. У випадку подальших прогулів виробничої школи учні за постановою шкільної Ради виключалися із майстерень. Без відповідного дозволу їм не дозволялося виготовляти речі для особистих потреб. По закінченні роботи в майстернях залишалися чергові, в обов'язки яких входило прибирання і провітрювання приміщень. Кожний учень виробничої школи повинен був щодня в особистому щоденнику вести звіт проробленої роботи. У відповідні моменти щоденник подавався для відмітки завідувачу майстернею чи інструктору. З другої половини дня учні виробничої школи відвідували загальноосвітню школу.

Отже, виробнича школа була не лише навчально-виробничим фактором в житті містечка, а й творчою майстернею, де об'єднувались такі важливі виховні чиники як організація праці, дисципліна серед підлітків, вміння самообслуговування, повага до себе і своїх товаришів тощо.

Майже з перших днів у Дитмістечку проводилися різні досліді з метою вивчення дитини: профілактична амбулаторія з цілим рядом спеціалістів (психологів, педологів і лікарів) вивчала їхній фізичний розвиток, досліджувала дитячу хворобливість, анатомо-фізіологічні особливості дитячого організму, питання патології дитини; спільно з лікарями педагоги вивчали дитячу психіку і поведінку та ін.

Усі результати таких досліджень про дитину потребували обробки, наукових узагальнень, застосування у практику для подальшого використання.

Тому в 1928 році в містечку створюється Педологічний Комітет, до якого увійшли: Жилінський (завідуючий містечком), Олександров (завідуючий педагогічною частиною), Вулих (головний лікар профілактичної амбулаторії), Покрас (санітарний лікар), Агатов (завідуючий антропометричним кабінетом), Кондрачук (інструктор молодшого концентру), Щербак (інструктор старшого концентру) [4].

Головною метою Педологічного комітету стала розробка питань гігієни виховання з педологічної точки зору і вироблення педологічного підходу в роботі дитмістечка. Відповідно був розроблений план роботи на 1928 рік, який полягав у наступному:

- «в галузі антропометрії – встановити ступінь фізичного розвитку дітей; провести облік річного приросту окремих ознак у дитини;
- в галузі психометрії – встановити

ступінь розумових здібностей і виокремити неблагополучних дітей; провести на основі психометричних досліджень і даних педагогів перерозподіл дітей в шкільних групах і в колективах; вивчити поведінку дитини в колективі;

- в санітарно-гігієнічній галузі – вивчити гігієну житла, гігієну харчування, гігієну тіла і гігієну праці та відпочинку;

- в галузі профілактичної дисципліни: провести всіх дітей через кабінети профамбулаторії з метою вивчення особливостей дитячого організму» [4, 13].

На засіданнях Педологічного комітету були розроблені анкети для вивчення попереднього, дитмістечкового життя дитини та кола її спілкування; заслуховувалися доповіді з аналізом містечкових приміщень, харчування і гігієни дітей; розроблялися питання фізичного виховання і цілий ряд інших.

Не менш важливою була **клубна робота**, яка тісно перепліталася з життям усього дитмістечка і, насамперед, з економічними можливостями та ідеологічною спрямованістю. Етапи розвитку клубної роботи, в залежності від етапів розвитку всього дитмістечка, також можна поділити на певні періоди:

I етап (1923-1924) – період ідейного піднесення, коли «Ленінське» перебуває в ідеологічному захопленні, засновується Центральний виконавчий комітет. За допомогою шефів у містечку відкривається центральна книгозбірня, устатковується читальня, проводиться велика робота в бібліотечній справі, яка мала на меті охопити максимальну кількість дітей.

Організуються центральні гуртки для всіх колективів: *драматичний* (керівником якого був англієць Діксон), де діти цілковито віддавалися справі драматизації, використовуючи творчий метод. Зусиллями драмгуртка було поставлено чимало гарних постановок у центральному клубі. *Спортивний* гурток, шефом якого виступила Київська вища інженерна школа. Також був створений *Центральний хоровий гурток*, який хоча й працював менш інтенсивно, але все ж дав декілька концертних виступів.

II етап (друга половина 1924 – 1925 рік) – припадає на період занепаду практично всієї роботи дитмістечка. Загальна картина стану дитмістечка, яка прослідковується в зазначений час, негативно вплинула на клубну роботу. Як свідчать архівні матеріали, в цей період гурткова робота цілком завмерла, залишився один вид масової роботи в клубі – це кіно.

III етап (перша половина 1925 – 1928 рр.) – відзначається повільним зростанням клубної роботи, що пояснювалось початком нового етапу – децентралізації. Відкривається гурток фізкультури (який об'єднав значну кількість дітей стар-

шого концентру); окреме місце в житті містечка посідає гурток *Духового оркестру*, який грав уривки з різних опер, давав концерти на київській радіостанції.

Створений у цей час *Бібліотечний гурток* проводив серйозну роботу студійного характеру, а саме: а) бібліотечна орієнтація; б) свідоме читання; в) пропаганда книг; г) організація в майбутньому при центральному клубі силами гуртка загальної читальні тощо [4, 9–10].

Цікавою була робота *Шахового гуртка*, де проводилася ціла низка шахових турнірів у дитмістечку та кілька матчів із працівниками заводу «Більшовик». Із захопленням брали участь діти у роботі *Радіо-гуртка*, який багато працював над вивченням радіоприймачів різних систем і виробленням власних. Варто зазначити, що в 1928 році гурток отримав дві премії на Київській радіовиставці за продемонстровані експонати, які виробили діти власними руками. Широку дослідну роботу над тваринами й рослинами проводив гурток *Молодих натуралістів*, який організував в містечку куточок живої природи [13].

Окрему сторінку в житті дитмістечка займали агрофілії (агрономічні філіали).

Так, з квітня 1926 року, з метою оздоровлення, діти відвідують курортне містечко Бучу, що під Києвом. Визначаючи зміст праці на час перебування дітей, увага зосереджується на проведенні суспільно корисної і навчально-виховної роботи. В основу суспільно корисної праці було покладено зв'язок з місцевим населенням, а навчально-виховна робота була спрямована на вивчення природи, дослідження рослинного та тваринного світу Бучі. Це, на думку педагогів, надавало конкретні знання дітям, здобуті шляхом дослідження, та матеріал на зимовий період, який, звичайно, потрібно було зберігати. Умови Бучанської дачі цілком сприяли проведенню відпочинку: «гарне лісове повітря, вода біля дачі, відсутність всього, що може дратувати дітей, дає можливість скористатись з найбільшою польгою для оздоровлення дітей» [13, арк. 4].

Щодо організації дітей, то вони мали об'єднуватися в десятки чи гуртки (природничі, етнографічні та ін.), на чолі яких стояли десятники та їхні секретарі. В їхні обов'язки входив облік відвідування та щоденник праці, звітування перед колективом. Як і в містечку, так і в Бучі день розподілявся на три частини відповідно до спрямувань праці. Види трудової діяльності погоджували з дитячими інтересами, залучаючи їх до складання певного робочого плану на день, тиждень і т. ін. Обов'язково проводилися дитячі конференції як підсумок проведення роботи, куди запрошувалося місцеве населення.

Порядок дня був приблизно такий: о сьомій ранку підйом; від 7–9 прибирання, уми-

вання, сніданок та ін.; з **9–13** год. – суспільно-корисна праця, другий сніданок; о **13–15** год. – навчально-виховна праця, обід, година відпочинку; **15–19** год. – купання, гуляння, ігри і все, що стосується оздоровлення дітей; о **19–21** год. – вечерея, приготування до сну і в **21–00** год. – сон [Там само].

На початку **1927** р. Інспектура дитячих будинків Київського відділу народної освіти, дбаючи про збільшення відсотків дітей в умовах села і на базі сільськогосподарського виробництва, порушила клопотання про виділення відповідної площі землі, щоб улаштувати там взірцеве господарство та агрономізований навчальний заклад для вихованців Київських дитячих будинків, що мають нахил до сільського господарства. Безпосередньо цю справу доручили дитячому містечку «Ленінське».

Площу знайшли у Жукинському районі при дачному селищі Микольська пустеля, вона складалася з **48** десятин (зазначена територія і садиба були колись церковною землею, де жив піп. З часом земля була націоналізована і передана до Держфонду).

За два роки (з **1927** по **1929**) зусиллями вихованців дитячого містечка було пророблено велику господарчо-організаційну роботу. Закладено певні сівозміни, проведено часткову меліорацію та угноєння земель, підвищено її врожайність, заведено культури овочів тощо; проведена очистка та часткове поліпшення непридатних земель, засадження лозою піскуватих та болотяних земель; зроблено капітальні ремонти двоповерхового та одноповерхового будинків під школу та житло вихованців і службовців; відбудовано кухню та їдальню; збудовано дві оранжереї та закладено **50** парникових рам (на всі ці заходи витрачено, не враховуючи страхової премії, більше **6.000** крб.) [13, арк. 4].

Налагоджувалась і навчально-виховна робота: з самого початку було закладено школу – старший концентр агрономізованої семирічки на **60** вихованців «Ленінського» та інших дитячих будинків (потрібно зазначити, що разом із вихованцями дитмістечка школу відвідували і селянські діти). Завдяки вмільому керівництву і виявленню зацікавленості у самих дітей, через свідоме ставлення до роботи, навантаження по господарству зовсім не відбивалося на решті виховної роботи та шкільному навчанні. «Діти, що кожного року поповнюють склад дитячого колективу агрофілії Микольської пустелі і прибувають сюди зовсім несвідомі у сільському господарстві, і, навіть, ще переважно ставляться вороже до такого, пробувши там перший триместр, цілком за керівництвом та під впливом ядра старих вихованців перероджуються та набувають нової трудової психології та любовного ставлення і до тва-

рин і до різних сільськогосподарських процесів», – зазначається в архівних документах [18, арк. 1–5].

Так, позитивні результати в роботі агрофілії, а головне, досягнення у виробничо-виховній роботі спонукали Інспектуру дитячих будинків за підтримки Відділу народної освіти клопотатися перед Президією Окружного виконкомом про передачу та закріплення навчального виконкому перед Президією Окружного виконкомом за Окружною народною освітою для подальшого зміцнення шкільного господарства та розгорнення і поглиблення навчально-виховної роботи на базі сільськогосподарського виробництва для дітей-вихованців як дитмістечка «Ленінське», так й інших дитбудинків.

Для цього було вирішено протягом одного-двох років відкрити першу на Київщині школу колгоспного учнівства (перший час на базі 7-мирічки з подальшим розвитком) за типом програм шкільної селянської молоді. Їх кінцевою метою була підготовка технічних кадрів і кваліфікованих робітників для колгоспів та радгоспів (наприклад доглядача скотника, свинарника, пташника, доярку, кулінара, старшого садового та городнього робітника, комірника, культпросвітника і т. ін.) [18, арк. 1–5].

На початку **1930** року в житті дитмістечка розпочинається новий етап – реконструкція навчально-виробничої школи, що було викликано загальним реформуванням трудових шкіл України, тому «Ленінське» постало перед фактом – перехід на політехнічну школу. Потреба щодо реорганізації роботи в містечку, розв'язання організаційних моментів переходу неодноразово обговорювалися на педагогічних радах дитмістечка. Так, **23** березня **1930** р. було проведено розширену Педагогічну колегію містечка, де обговорювалося питання щодо політехнізації навчального процесу і, зокрема, в «Ленінському». У ході обговорення виникло ряд питань, а саме: які організаційні форми Наркомосом накреслено щодо політехнічної школи? Чи потрібно зараз включати сільське господарство в програми політехнічної школи? Яка буде конкретна ув'язка роботи політехнічної ділянки з політехнічною школою? Яка буде реорганізація в навчальному плані в зв'язку з частковим переходом в III триместрі на політехнічну школу? Як буде проходити справа із запровадженням політехнічної школи в молодшому концентрі та ін.

Створення політехнічної школи в містечку мало проходити не тільки в межах старшого концентру, а починатися з молодшого. «Старший відділ молодшого куща буде наближатися по характеру роботи до старшого куща. Різниця може бути тільки в тому, що ми визначаємо не групових керівників і не керівників етапів, як це є в старшому кущі, а керівників окремих тем.

Отже тематичний матеріал буде лежати так само в основі організації праці педагогів молодшого концентру» [19, арк. 44]. Саме такий спосіб планування, на думку педагогів, міг допомогти створити у дитини певну уяву про явища з виробничого життя, можливість просунути до раціоналізації роботи містечка.

Відповідно, ті навчальні дисципліни, які вважалися як предмет в старій школі, тепер називалися методами роботи. «Суспільствознавство, математика й інші дисципліни, – це є методи, якими дитина мусить опанувати й за якими вона набуде певного світогляду, розв'язуючи трудові процеси суспільства. Для того, щоб розв'язати виробничі процеси, дитина мусить використати весь матеріал, всі наукові засоби. Художня література складає частку матеріалу, що може підсилити дитячий світогляд» [там само]. Політичне виховання й політехнічне виховання мали виступати як єдиний педагогічний процес. Планувалось, що в деякій частині виробництва перетворювалися в школу, а ті виробництва, що залишалися й надалі підприємствами, виступали як засіб конкретизації уявлень дітей про виробничі процеси. Висновком роботи Педагогічної колегії стала резолюція, що «за предмет вивчення мусить правити «праця», а весь інший матеріал, що над ним працювала школа, є методи. Давати дітям уявлення про сільськогосподарську працю ми мусимо тому, що ми говоримо не про спеціальне, не індустріальне виховання, а кажемо про політехнічне виховання. Отже, ми ставимо проблему ширше» [19, арк. 49]. Педагогічним колективом містечка було вирішено створити дві комісії: одна буде працювати над програмним матеріалом, складанням програм для політехнічної школи. Друга комісія працюватиме над загальною реконструкцією школи дитмістечка. Функції перепідготовки було покладено на комісію [19].

Але 29 березня, через декілька днів після проведення засідання педагогічної колегії щодо політехнізації школи, на засіданні президії дитмістечка «Ленінське» було зачитано лист, де повідомлялося, що містечко має передати учнів 7-ї української громади до школи на Куренівці (10-ти річки). Це повідомлення стурбувало майже всіх педагогічних працівників. «Це не тільки тому, що в зв'язку з цим ми позбавимося групи, але головне тому, що перед нами зникла перспектива щодо зростання «Ленінська» до справжньої політехнічної школи. Тим самим, Наросвіта забрала від нас дітей й не дозволила думати про 8 громаду, вона відняла від нас тим самим ознаку, за якою відтіняються передові позиції нашого освітнього фронту. Отже, не дивлячись на те, що «Ленінське» міг би (за його умовами) бути наймогутньою фортецею – опинився у «тилу», – за-

значалось у протоколі [17, арк. 39].

На засіданнях відзначалося, що з перших днів організації роботи містечка був розроблений навчально-виховний план, проводилися реорганізації відповідно до вимог часу, і станом на 1930 рік дитмістечко майже впоралося із всіма труднощами. Тому вказівки, що надійшли від Наросвіти були несподіваними як для керівництва «Ленінська», так і для його педагогічних працівників. «Чому Наросвіта забороняє 10-ти літку? Ми одержали офіційну заборону навіть думати про 8 рік навчання у Дитмістечку. Коли ми просимо пояснити причини заборони, щоб не бути сліпими виконавцями наказів, а щоб ми могли активно й свідомо брати участь у перебудові школи, то відповіді ми не одержали», – такі запитання ставилися інспектору. А на запит, який буде стан дитини, що поступає до 10-тилітки, відповідь була така: «ми забираємо дітей, організуємо інтернат, інтернат буде на коштах місцевого бюджету» [17, арк. 35].

У ході обговорення цього важливого питання взяли участь практично всі працівники містечка із залученням представників міської ради, наросвіти, громадськості. Турбувало єдине: чи дитмістечко має перетворитися в «нічліжку», в транзитний пункт, чи мусить стати установою соціального виховання, що і було виголошено, коли започаткували таку важливу установу. Звичайно, що керівництво «Ленінська» відстоювало 10-річну школу на території дитмістечка, тим паче, що для позбавлення можливості перспективи цього починання у Наросвіти не було ніяких причин. «Коли ми звернемо увагу на нашу установу й ознайомимося докладно зі всіма моментами й умовами її життя, то ми побачимо, що це не є лише дитячий будинок, який ліквідує безпризорність, вона має далеко ширші завдання й можливості. <...> Що чекає наших дітей, тих, що ми їх передамо до 10-літки? Вони деякий час житимуть у нас, а далі – інтернат. Життя інтернату ми добре відчували на собі. Перевести дитину до інтернату – це значить, що робота семирічки зовсім пропаде, пропадуть і кошти, що їх витратила держава на них в той час, коли вони були в 7-річці, марно пропаде енергія робітників» [17, арк. 36].

Коментуючи вказівку щодо переведення дітей містечка до 10-річної школи, представник міськради Черняк висловив свою власну думку: «зараз негайно приписано організувати 8 громади. Є розпорядження ці групи утворити виключно для робітників наймитів і незаможного селянства, а контингенту нема. Вишукуючи відповідний контингент, наросвіта орієнтується на вас» [Там само, арк. 37].

Висловлюючи різку критику щодо даного наказу, педагогічний колектив містечка публі-

чно засудив таке рішення, вважаючи, що в нар-освіті «навіть і комісії нема, яка б могла з'ясувати можливості переходу тої чи іншої 7-літки на форми політехнічного виховання», тому вилучення дітей спричинить до руйнації не лише стимулу роботи, перспективи, але й роботи всього «Ленінська». Саме містечко має всі економічні засади щодо переходу на політехнічну школу. В містечку є соціальне виховання й педагогічна установа суто виробничого характеру, всі діти зайняті по 10 годин в майстернях та виробництвах, чого майже не було в інших школах Києва. «Наша дитина має навчальні виховні години, години з самообслуговування, суто виробничо-навчальні години й це складається до того, що дитина в нас цілком пристосована до умов сучасного життя. Ми маємо право запровадити систему політехнічного виховання» [17, арк. 37-39].

Саме з 1930/31 року, після вищезазначених подій, розпочинається справа розформування дитмістечка «Ленінське» (за розпорядженнями Народного комісаріату освіти й планами Наросвіти). При містечку створюється спеціальний штаб, очолюваний Брауде, складено детальний план й визначено точний порядок його реалізації [20, арк. 132].

У зв'язку з ліквідацією містечка вихованців було розподілено до наступних закладів: Гадячинський дитбудунок; дитмістечко (Одеса) – дошкільний куш; дитмістечко ім. III Комінтерну (Одеса); дитячий будинок (Качанівка); дошкільний дитбудунок ч. 8 на вул. Якубенській; колектор на вул. Левашівська, 25; в Пушу Водицю до дитячого будинку 21 (психоневротики); Переяславський дитбудунок; Ходорівський дитбудунок; Верхнє-Дніпровський дитбудунок [Там само].

На жаль, точних причин розформування й закриття містечка на даний момент ми не знайшли. В Державному архіві м. Києва є лише одна справа (Листування по ліквідації Ленмістечка (початок 14/IX.1931 р.), в якій не так багато інформації.

Закінчити статтю ми хочемо цитатою, яка в повній мірі характеризує дитяче містечко «Ленінське», як окреме соціально-педагогічне явище в історії вітчизняної педагогіки. Так, кожного року до містечка приходили студенти, що мали на меті ознайомлення з педагогічною роботою досвідних установ соціального виховання по всій Україні. «Ознайомлення з цим дитячим містечком зробило на студентів велике вражіння, і відразу покінчило з сумнівами деяких із них про місце дитячого містечка в системі соцвиху... Дитяча республіка з цілком природно зрощеним дит. колективом, з організованими і свідомими громадянами-дітьми сама говорила за себе і свою майбутність... Лише відвідавши Ленінськ, на

власні очі побачивши його життя, його розвиток, обумовлений добре поставленим виробництвом, яскраво відчуваєш негативні риси наших дитячих будинків з їх штучними трудовими процесами і слабим дитячим колективом...

Взагалі Ленінськ, відібравши у екскурсантів чимало часу, по їх власному визнанню, зробив на них найбільше вражіння з усього того, що дав їм Київ з його великим скарбом історичних й інших пам'ятників» [1, 52].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Волобуїв П. По досвідних установах соцвиху України // Радянська освіта. – 1925. – № 4. – С. 51-54.
2. Манжос Б. Из практики детского городка им. Ленина в Киеве // Путь просвещения. – 1924. – № 7. – С. 89-99.
3. Мостовий П. Дитяче містечко, як чергова проблема соцвиху // Шлях освіти. – 1924. – № 10. – С. 132-144.
4. Ювілейний збірник Київського дитячого містечка «Ленінське». 1923-1928. – К. – 18 с.
5. Протоколи общих собраний сотрудников детгородка 8/V-23-18/IX-23 гг. – Державний архів Києва, Р-318, оп. 1, спр. 8.
6. Штатный список сотрудников городка и протоколы МРКК (28.X.23-12.X.25). – Державний архів м. Києва, Р-318, оп. 1, спр. 12.
7. Временное положение о детском городке (1924). – Державний архів м. Києва, Р-318, оп. 1, спр. 17.
8. Справа з витягами наказів про звільнення та прийом Педперсоналу і інше листування. 1924-1928 г. – Державний архів м. Києва, Р-318, оп. 1, спр. 21.
9. Книга протоколов педради комплексных групп школы детгородка «Ленинск»). – Державний архів м. Києва, Р-318, оп. 1, спр. 26, арк. 22.
10. Протоколи Педсовещаний и педконференций городка (1924-1925). – Державний архів Києва, Р-318, оп. 1, спр. 27.
11. Отчет о работе школы детгородка за 1924/25 год. – Державний архів Києва, Р-318, оп. 1, спр. 32.
12. Протоколи Управління містечка. 1926 рр. – Державний архів Києва, Р-318, оп. 1, спр. 76.
13. План работы на лето и акт обследования городка. – Державний архів Києва, Р-318, оп. 1, спр. 77.
14. Учебные планы и отчеты о работе за 1926/27 год. – Державний архів Києва, Р-318, оп. 1, спр. 78.
15. Протоколы заседаний педколегий и педконференций городка за 1927/28 год. – Державний архів Києва, Р-318, оп. 1, спр. 92.
16. Протоколы та плани по педчастині 1928/29

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ

- навчальний рік. – Державний архів Києва, Р-318, оп. 1, спр. 112.
17. Протоколи Президії Дитмістечка «Ленінське» (22.XII.29-26.XII.30). – Державний архів м. Києва, Р-318, оп. 1, спр. 128.
18. Докладная записка в Президиум Киевского окружного исполнительного комитета о предоставлении земли для создания показательного хозяйства в детгородке 1929 г. – Державний архів Києва, Р-318, оп. 1, спр. 134.
19. Протоколи Педколегії та Педконференції 1930 р. – Державний архів м. Києва, Р-318, оп. 1, спр. 155.
20. Листування по ліквідації Ленмістечка (початок 14/IX.1931 р.). – Державний архів м. Києва, Р-318, оп. 1, спр. 174.